

elemihez viszonyul ironikusan, hanem kételkedik a költői én megnyilatkozásának lehetőségeiben, egyáltalán.

A versek tipográfiai megoldásai szintén az ironizálás szándékát bizonyítják. A kinyilatkoztató-prófétáló szövegegységek beagyazódnak a hétköznapi, a „közönséges” világról szóló, mindennapi eseményekről szóló tudósításokba, s vizuálisan is elkülönülnek. Ezenkívül az asszociációs szintek is szétválasztódnak, a beszéd „természetes” folyamába meghökentető metaforák ékelődnek. A Livada-vers látószöge mindig a felülnézet. A szerző a mindentudás pózából profétál, ám a szövegek állandó tipovizuális szétszaggatásával azt ironikusnak is minősíti.

Veress Miklós érzékenyen tolmácsolja a fiatal költő verseit. Csak néhány helyen érezzük, hogy az eredeti szöveg nyelvezetének nyereségét egy árnyalattal emelkedettebb hangvételbe oldja, s az ironia helyett a profétáló közlésmódot érvényesíti inkább. Vujicsics Marietta utószavában biztos kézzel kalauzolja olvasóit, hogy befogadhassák ezt a versvilágot: Raša Livada „Átokföldjé”-t.

TOLDI Éva

A NYELV MINT CSELEKVÉS

Nenad Miščević: *Jezik kot dejavnost*. DDU, Univerzum, Ljubljana, 1983

A modern nyelvfilozófiában járatos olvasó Nenad Miščević új könyvének címéből könnyen következtethet a tematikájára is: „a nyelv mint cselekvés, illetve tevékenység” köztudottan az ötvenes években fellépő angolszász filozófusnemzedék jelszava. Az irányzatot egyaránt nevezik nyelvi pragmatikának, beszédaktus-elméletnek és a mindennapi nyelv filozófiájának, s ma már kétségtelen, hogy ez az iskola jelentette a háború utáni nyelvfilozófia egyik legnagyobb forradalmát. Nenad Miščević, a zadari Bölcsészettudományi Kar professzora, számos nyelvfilozófiai mű szerzője, e fontos bölcséleti irányzatból ebben a könyvében egyetlen filozófus, John Langshaw Austin életművét dolgozza fel. A szlovénul megjelent mű Miščević doktori értekezésének némileg átdolgozott és kibővített első fejezete, azzal, hogy a dolgozat további részében a nyelvi pragmatika többi jelentősebb képviselőjével (Grice, Searle, Strawson) foglalkozik.

Austint a szakirodalom, a nyelvi pragmatika úttörőjének, egyúttal vezéregyéniségének tekinti. A cambridge-i filozófus hívta fel a figyelmet, hogy létezik a nyelvben néhány ige, amivel a szemantika nem tud mit kezdeni, mert egyszerűen nincs igazságértéke. E különösen viselkedő igékkel — például „megígérni”, „betiltani”, „felavatni” stb. — egyes szám első személyében nemcsak mondunk valamit, hanem cselekszünk is, és igazi értelmük épp az, amit kimondásuk által teszünk, illetve végre-

hajtunk. Például az a mondat, hogy „Ezennel Nenad Mišćević, A nyelv mint cselekvés című könyvét szentté avatom” ilyen jellegű megnyilatkozás. Nem informálok az avatás tényéről, hanem a mondat kimondásával vagy leírásával elvégzem, végrehajtom az avatás aktusát. Teljesen irreleváns a kérdés, hogy igazat mondtam-e, mert azzal, hogy mondtam, már el is végeztem, amit mondtam. A nyelvnek erre a különös szócsoportjára, a performatív igék sajátos viselkedésére építette Austin a maga nyelvfilozófiáját, felfüggesztve a szemantikai és a szintaktikai kérdésfeltevést. Hogy példánknál maradjunk, Mišćević könyvének szentté avatása kapcsán nem az a kérdés, hogy igaz-e, hanem, hogy *sikeres-e* az általam elvégzett aktus. Erre pedig elsősorban nyelven kívüli tényezők adják meg a választ: jogosan avatok-e szentté egy filozófiai monográfiát, van-e felhatalmazásom az aktus végrehajtására stb. A drámai lépést azonban nem ez a megfigyelés jelentette, hanem az, hogy a látszólag kivételes performatívákat Austin az összes verbális megnyilatkozásra általánosította. Kimutatta, hogy a látszólag tényközlő mondatok is rendelkeznek performatív mozzanattal. Kései periódusában azután ezt a mozzanatot az úgynevezett illokúciós erő váltja fel, ami a nyelv kitüntetett tényezője lesz és a megnyilatkozás jelentésének azt az aspektusát jelenti, amely meghatározza, hogy az adott kommunikációs helyzet feltételei között a megnyilatkozás milyen kommunikációs szándék, illetve milyen cselekvés — ígéret, figyelmeztetés, állítás stb. — végrehajtásának számít. Austin ezzel az elméletével a nyelvet az eddig uralkodó elképzelésekkel szemben egy új, a nyelvészetben szokatlan kategória, a cselekvés és a tevékenység kategóriája alá vonta, háttérbe szorítva azokat a föltételezéseket, melyek szerint a nyelv jelrendszer, struktúra, kifejezési eszköz stb.

Austinnak ezt az elméletét — amit itt természetesen csak körvonalai-ból vázolhattunk — Mišćević a *Hogyan cselekedjünk a szavakkal?* című nyomtatásban is megjelent előadásorozat alapján vizsgálja. Ezzel már azt is elárultuk, hogy könyve a kései Austinról szól. Olyannyira, hogy teljesen figyelmen kívül hagyja Urmsón szenzációs bejelentését, mely szerint Austinnak van egy sokkal jobb, fiatalkori elmélete is, amelyben a nyelvet a rituális viselkedés részeként vizsgálja. Attól függetlenül, hogy Urmsón ítélete helytálló vagy nem, a hatására kialakult óriási vita vázlatos ismertetésének mindenképpen helyet kellett volna kapnia a könyvben.

Mišćević elemzése a szó legnemesebb értelmében kritikai. Szerteágazó érvelérendszerének két legjelentősebb eredményét emeljük ki. Először is, felhívja a figyelmet, hogy Austin a performatívák vizsgálata során fel sem vetette a beszédtevékenység szerkezetének kérdését, vagyis azt, hogy például hogyan viszonyul a „Fogadok, hogy...” kezdetű mondat kimondása a fogadás aktusához. Ennek közvetlen következménye, mutatja ki szerzőnk, hogy „Austin elmélete végeredményben nyelvfilozófia nyelv nélkül”, vagyis a nyelvnek annyira csak eszköz-jellege van, hogy az angol

filozófusnál semmiben sem különbözik a cselekvés egyéb, nyelven kívüli eszközeitől. A másik nagyon jelentős mozzanat, Miščevićnek egy bonyolult logikai apparátussal sikerült bebizonyítania, hogy a beszédtevékenység sikerességének austini feltételei egyrészt nem szükségszerűek, másrészt nem is elégségesek. Az utóbbi alátámasztásához szerzőnk a maga példáit rendszerint a szépirodalomból veszi, igazolva, hogy a fiktív térben és időben zajló nyelvi cselekvés annyira aláaknázza Austin elméletének alappilléreit, hogy két lehetőség adódik: vagy hibás az angol filozófus tana, vagy ki kell zárni hatóköréből a művészi nyelvhasználatot, az emberi nyelv legkreatívabb megnyilvánulását.

SEBŐK Zoltán

A KÍGYÓ ÉS AZ EMBER

Miro Vuksanović: *Nemušti jeziki*. Slobodan Mašić és a szerző kiadása Belgrád, 1984

Alig hatvan oldalas könyvecske, a lapok félig teleírva; látszatra verseskötet is lehetne, mégse az. A tíz-húsz soros szövegek egyértelműen nem versek, s nem is történetet mondanak el, tartalmuk a néphagyományhoz fűződik, de más közülük nincs a folklórhoz, erkölcsi mondandójuk pedig inkább a szerző gondolatait fejezik ki, s nem filozofikus meditációkat. Ezt a furcsa tartalmi-formai kísérletet, jobb híján, feljegyzéseknek nevezhetjük csupán.

A kötet egyetlen témája a mitikus szimbólummá lett *Kígyó* és az *ember* kapcsolata — mindazok alapján, amit a néphit, a hagyomány, a babona, a megmagyarázhatatlan megértése iránt érzett ősi igény létrehozott. A mítosz szerint ugyanis az ember és a kígyó első találkozására mindjárt a teremtés kezdetén került sor. És éppen ez a találkozás ébresztette rá az embert emberi mivoltára. Emlékezzünk csak vissza a Genézis könyvére: az akkor még egyáltalán nem gonosz és elvetemült bibliai kígyó felkínálja a Tudás fájának gyümölcsét az Ősanyának, aki ezt elfogadja, sőt továbbadja az Ősapának, és ők élvén a tiltott gyümölccsel a Teremtőhöz válnak hasonlatossá, szembesülnek a *megismeréssel*. A kígyó büntetése, hogy elveszti lábait — örökös porban-csúszóvá lesz, minden gonoszság megtestesítőjévé, mert bosszúból ott igyekszik ártani az embernek, ahol csak alkalma nyílik rá. A tárgyalt kötet szempontjából ez az egyik lényeges motívum, a másik pedig az, hogy a szintén megtorlásként foganatosított paradicsomi kiűzetés kiszakítja az embert passzív állapottából és áthelyezi az aktív, teremtő létbe, ahol fő irányítója a megismerés és a tudásvágy lesz. A megismerés lehetősége tágra nyitotta a szellem kapuit, de ezek az újonnan feltáruló látóhatárok elrettentőek — itt már a szerző gondolatmenetét idézem —, mert (többek között) a gonoszságot